

Вертієнко Г. В.

ORCID: 0000-0002-2104-0058

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця відділу Євразійського степу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна;

гостьова дослідниця на Факультеті азійських

і близькосхідних досліджень

Оксфордський університет

м. Оксфорд, Великобританія

ІЛЮСТРАТИВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ФРАГАРДІВ 10–11 ВІДЕВДАТА (ЗА МАНУСКРИПТОМ 4000_AVE976)

Ключові слова: Відевдат, ілюстрації, типи, переписувачі, “жіноче обличчя”, династія Сефевідів.

До нашого часу дійшла дуже мала кількість авестійських рукописів з ілюмінативним компонентом. Це mss. 4050, 4055, 4060 та 4062 – всі вони належать до кола іранських манускриптів і походять із колекції Пуладі (Тегеран). Проте і до появи цієї ілюстративної традиції відомі ще кілька іранських рукописів, які містять прості та невеликі за розміром ілюстративні мотиви. На одному з найвідоміших з них, ms. 4000 (Ave 976; University of Tehran, No. 11263) і зосереджена доповідь.

Деякі вчені вважали такі малюнки “ілюстраціями на полях” [1, р. 50] або “декоративними елементами” (в mss. 4000 і 4010) [2, р. 39]. С. Голами та М. Пуладі розділили ці ілюстрації на три групи: *декоративні, директивні, розділювальні* [1, р. 50–57]. Якщо Відевдат був текстом, який жерці не вивчили напам’ять, а читали безпосередньо з рукопису [3, р. 208], то наявність певних директивних ілюстрацій дійсно виглядає доцільною.

До найбільш популярних таких ілюстрацій належать зображення тварин (птахи, коні, кози), флористичних візерунків, рослин та людей. Вони можуть займати різні сегменти в рукописі і розміщуватися на полях або всередині тексту [1, р. 50]. Розміщення “декоративних” зображень є важливим для їхнього пояснення. Якщо ми бачимо його на полях, то це може бути коментар до тексту. Але інша ситуація, коли зображення розміщені всередині тексту. Помітно, що переписувач залишав достатньо місця, щоб намалювати їх.

Для детального аналізу залучені фрагарди 10 і 11 Відевдату за ms. 4000, який є найстарішим іранським літургійним рукописом і датується 1607 р. Він був уперше описаний К. Маздопуру 1999 р. [4] та опублікований у 2013 р. [5].

Розглянуті фрагарди мають три типи зображень і вони включені всередину тексту. Якщо спробувати розділити ці ілюстрації на три групи (декоративні, директивні, розділові), то ситуація буде такою.

Тип	<i>фрагард 10</i>	<i>фрагард 11</i>
1		
1.1	 1.1a 1.1b	
1.2	 1.2a 1.2b	 1.2a
1.3		
2		
2.1	 2.1a 2.2b	
3	 3.1a 3.1b 3.1c	 3.1a 3.1c

Ілюстрації у фрагардах 10 та 11 Відевдату в ms. 4000

Тип 1 вважається зображенням *рослини* і намальований на початку 10 та 11 фрагардів і, найімовірніше, він може бути характерним зображенням або позначкою для них. Щодо семантики малюнків цього типу, то на наш погляд, він є образом “жіночого обличчя”. У деяких випадках можна побачити зіниці очей, підкреслені чорними крапками. Подібне зображення з рисами обличчя зустрічається в ms. 4062 з колекції Пуладі (YV10, fol. 34r) [1, р. 53]. Крім того, між фрагардами 21 і 22 є інше схоже зображення, але воно ближче до астрального символу (ms. 4000, fol. 256v).

Тип 2 малюнків відносять до групи з невизначеними формами [2, р. 39], і він також співіснує поряд з іншими зображеннями в таких фрагардах: 9 (дерево з птахом на верхівці) та 14 (хрест на милиці). Цей нерозпізнаний малюнок представлений у фрагарді 2, а у фрагарді 1 він має два способи малювання: звичайний і перегорнутий. Він також зафіксований у фрагарді 22. Ідентифікація цього поширеного зображення є надзвичайно важливою. На перший погляд, він має деякі спільні риси з деревом чи квіткою, але його відмінності зображення (звичайне та перегорнуте положення) у фрагарді 1 наводять на сумніви щодо його рослинного тлумачення.

Тип 3 не є унікальним для фрагардів 10 та 11. Схожі образи знаходимо у фрагардах 12 і 13, і вони ідентифікуються як “тілочка”. Але, на наш погляд, ці малюнки не обов’язково пов’язані з рослинним мотивом. Варіація цього малюнку у фрагарді 10 і його положення між абзацами свідчить про те, що він виконував роль роздільника.

Існує думка, що “декоративні зображення не дають додаткових пояснень до тексту”, а мають певну технічну мету для жерця [1, р. 50]. Але чому в цей період переписувачі використовували в рукописах різні типи знаків? Кожен фрагард у ms. 4000 має “власний” знак, який може характеризувати відповідний текст. Якщо головна мета всіх цих малюнків справді полягає в розділенні, навіщо демонструвати їхні відмінності в рукописах? Взаємозв’язок між текстом і маленькими малюнками може бути глибшим, ніж вважається. Можливо, головна причина їхньої появи пов’язана

з особливостями культурного життя за правління династії Сефевідів (1501–1722). Воно характеризується відродженням старих іранських традицій, які сходили до сасанідських зразків у мистецтві та літературі [6, р. 43]. У цей період іранські художники мали більше свободи малювати людей і тварин, квітів та рослин на декоративних килимах і плитці [6, р. 43–44]. Ці зміни в іранській культурі могли вплинути і на переписувачів рукописів. Манускрипт 4000 був написаний Фредоном Марзбаном у 1607 р. (або 1627 р.), тобто під час правління шаха Аббаса I (1587–1629). Відносно низька якість цих малюнків у деяких рукописах

може демонструвати перші спроби переписувачів у новій для себе сфері ілюстрування.

Також хочемо звернути увагу на образотворчий мотив, відомий як “Пані-Сонце” (*Хоршид Ханум*), який використовувався в якості декоративного елемента на килимах і бахтіарських талісманах, які висіли на стінах з нагоди весілля та для захисту від “лихого ока”. Іконографія “Пані-Сонця” та розглянутий образ “жіночого обличчя” у фрагментах 10 та 11 Відевдата мають багато схожих рис. Це дає підстави припустити спільне іконографічне коріння цих мотивів, які відображають певні риси іранської культури, пов’язані з апотропеїчними уявленнями.

Література:

1. Gholami S., Pouladi M. Colophons and Marginal Notes of the Avestan Manuscripts of the Pouladi’s Collection in Yazd // *Iranian Studies*. 2019. Vol. 52/1–2. P. 3–59.
2. Ferrer-Losilla J., Martínez Porro J. Analysis of the ms. 4010 including palaeographical, orthographical and codicological considerations // *The Liturgical Widēwdād Manuscript 4010 (Ave 977/978)* / ed. by A. Cantera, J. Ferrer-Losilla, V. Zolfeghari. Vol. II. (*Avestan Manuscripts in Iran*. Vol. 2), Girona: Sociedad de Estudios Iranios y Turanios, 2019. P. 17–44.
3. Ferrer-Losilla J. 2015. Repetitions or Omissions? Different Versions of Widēwdād 22 // *Studia Iranica*. 2015. Vol. 44/2. P. 207–225.
4. Mazdāpour K. Čand dastnewis-e nouyāfte-ye awestā [Some newly found Avestan manuscripts] // *Nāme-ye Irānbāstān*. 1999 (1378). Vol. 8. P. 3–19.
5. Afshar I., Mazdapour K. Vandīdād-e Sāde (Avestā 976) bekhat-e Frēdōn Marzbān-e Kermāni [Videvdād Sāde (Avestā 976), scribed by Frēdōn Marzbān-e Kermāni]. Tehran: Fravahr, 2013.
6. Khorasani M. M. Arms and Armor from Iran. The Bronze Age to the End of the Qajar Period. Tübingen: Legat-Verlag, 2006.